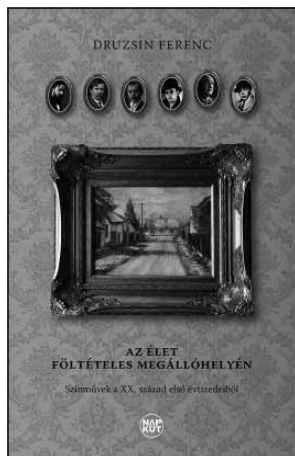

Bováryné bátorsága nélkül

Druzsin Ferenc a XX. század
első évtizedeinek színműveiről

Druzsin Ferenc, *Az élet föltételes megállóhelyén*, Napkút Kiadó, Budapest, 2016

Az élet föltételes megállóhelyén, olvassuk a Kosztolányitól vett címet. Előjáróban megjegyzem, hogy a szerző szívesen kölcsönöz citátumokat a címlapra (l. „Valami tiszta, égből szállt sugár”, 2013; vagy: „Mene, Mene, Tekel, Ufarszin!”, 2015). De ez most nem a szerzői gyakorlat részének látszik, a művek jó részére nézve telitalálat. A kötetben bemutatott színdarabok általában az élet feltételes megállóhelyein játszódnak. Az ilyen helyen csak akkor áll meg a vonat, ha valaki jól látható módon, előre jelzi: felszállna vagy leszállna. Könnyű belátni, milyen könnyű lekésni, lemaradni. Téblábolhat az utas. Menne, maradna. Itt bizony Bováryné bátorsága nélkül ácsorognak a megállóban. Úgy, mint Csehov három nővére, akik inkább csak mondogatják, hogy mennének Moszkvába. Ez a legeslegjobban Barta Lajos színműveire nézve igaz. A *Szerelemről* azt szoktuk mondani, hogy a magyar *Három nővér*. Ilyenek lennének Olga, Mása, Irina Macska-zugban. Hihetetlen,

hogy Barta ne ismerte volna Csehov művét. Ha magyarul még nem is olvasható a tízes években, de németül már Csehov életében megjelent. Az élete jó részét emigrációban töltő Barta ne tudott volna németül? – Egyébként ez a Barta Lajos-fejezet a kötetben a legjobb. Nemcsak irodalomtörténeti és színháztörténeti szempontból érdekesen és igényesen megoldott, de olvasnivalónak is a legélvezetesebb. „Útközben” a Napút-füzetekben is megjelent. Mondhatnánk, volt ideje megérni, de ha egy mondatnyit sem változott, kötetbeli közegében akkor is többnek, jobbnak látszik.

Elfelejtett műveket, többnyire leporolhatatlanokat, ritkán játszottakat mutat be a szerző. Az első mondat így kezdődik: „A kötet színműveket ‘ébreszt’...” (5.). Van közöttük olyan is, amelynek a kézírata elveszett (Barta: *Parasztok*). A kritikák alapján rekonstruálja. Ez bizony ébreszthetetlen színdarab. De ez csak egy. Ha az ébresztés a szándék, ebben a kötetben nyilván hiába keressük Bródyt, Molnár Ferencet vagy Szomory Dezsőt. Beérjük azzal is, ha Gárdonyitól csak meg-megemlíti *A bort*. (Egyébként Gárdonyiról és Bródyról írt már könyvet a szerző.) És van zárt tematikája is, az ún. „falusi színmű”, a vidéki élet nyomába ered a színpadon. Az olvasók többsége bizony a kötet egyik-másik színművéről sosem hallott. És ezt fel sem rónánk neki. Például azt, ha nem tud Juhász Gyula egyfelvonásosáról (*Szép csöndesen*), Tömörkény színpadi játékaikról (*Barlanglakók*, *Szelet hevernek*, *Utas*). Kassák egyfelvonásosaira találva,

tán fel is szisszenünk. Hogy kerülnek ide? Még hozzá olyasféle motívumokkal, hogy karácsony este, pelyhekben hull a hó, tollat fosztanak a faluban (*Fehér éjszakák*). Ha meggondoljuk, néhány év választja el őket attól a Kassától, aki a Tett és a Ma „aktivista” színházi programját képviseli (I. Kocsis Rózsa: *Igen és nem. A magyar avantgard színház története*, 1973). Nyugodjunk bele, ez is Kassák! Csak nem az igazi. De nem is népszínműgyanús. Fehér éjszakák, tollfosztás kassáki módon. Drámai kép, ahogy nevezi. Misztikus, halálközeli pillanatok a tollfosztóban. Nem hallgathatom el, hogy sose mutatták be, s a kötet szerzője nem a Nyugat lapjairól (1913/7) akarja felébreszteni ezt az egyfelvonásost. (Kétszer is megjelent kötetben.) Hisz benne, hogy az ébresztés sikeres lehet. Magam is úgy vélem, ha az amatőr színjátszás újraéled a kőszínházi kultúra mellett (I. Pajtaszínház-mozgalom), megtörténhet.

Druzsín Ferenc szereti tárgyát, élvezi, hogy ennyire otthonos benne. Azt is elmondhatom, hogy a kötetbe zárt egyfelvonásosokról nála többet senki nem tud. Lehetne elfogult tárgyával, de ezt ritkán hányhatjuk a szemére. (Néha persze elfogult, mert nem biztos, hogy minden siker lehetne újra, amiről ő azt hiszi; az sem, hogy ott nevetne/hahotázna a mai néző, ahol gondolja.) Tetszik, hogy nem akar az olvasó fejére olvasni bűnös felejtéseket. Móricz Zsigmond egyfelvonásosairól, átdolgozásairól írja: „úgy találom: az 'eredeti', az epikus mű jobb” (8.). Móricz vonzalmait a színház iránt meggyőzően kommentálja. Azt akarja, hogy megértsük ezt a „bűnbeesést”. Az a fajta nyilvánosság volt akkoriban a színház, ami ma a média. S volt egy színésznő feleség is a dologban, Simonyi Mária. (Van azonban az utóbbi esztendőknél egy nagy tanulsága: Móricz Zsigmond a képernyőn csodákat művelhet, ha avatott kéz nyúl hozzá. L. Vitézy László filmjeit: *Az égi madár*, *Az Isten háta mögött*, *A fekete bojtár vallomásai*. Az utóbbiban Sinka István a *Barbárok* „társszerzője”).

A könyvet a Napkút Kiadó adta ki 2016-ban. Száz évvel ezelőtti az idő, amiről szól. Keserves igazság, hogy az irodalomban ötven év múlva csak a legjobbak számítanak. Az irodalomtörténészek a túlélők titkait van módja megfejteni, s nagyon ritkán a tetszhalálból is felébreszthet valamit. De kevesebb a bűnös felejtésünk, mint gondolnánk. Írtam már én is könyvet olyan címmel, hogy *Elfelejtett irodalom* (Móra, 1990). Ma is élnek bennem a munkát kísérő gondolatok. Egyik kezemmel a múlt kútjába dobtam volna valamit, a másik kezemmel azon nyomban mentettem volna. Euforikus érzés valamiféle elveszítettnek hittre bukkanni. Bevallom, sosem hunyt ki bennem a remény, hogy mégiscsak lehet igazgyöngyre is találni. Végül aztán kevés számú remekműben kutattam a túlélők titkait. Így lehetett Druzsín Ferenc is. Barta Lajos színpadán talált eleven műre. De ne felejtjük, ha a *Szerelmet* meg nem írja Barta, életművestül az „elfelejtett” irodalomba tartozik ma. Ám a *Szerelem* (1916) elmúlt százéves, és ez az évszázadnyi idő Kosztolányi lelkes kritikáját igazolta. 2016 nyarán a kaposvári előadás fesztiváldíjas lett. Szerzőnk abban is hisz, hogy Szép Ernő *Patikája* felébreszthető ugyanúgy, ahogy a hetvenes években a fiatal Ascher Tamás egy legendás előadással életre keltette a kaposvári Csiky Gergely Színházban. Csakhogy ennek nyomán sem támadt sikerszeria az ország színpadain. Filmvászonra, képernyőre, színpadra egy Szép Ernő-regény került, a *Lila akác*. (A könyvben *Lila akác* [sic!] szerepel, 192.) Székely István kétszer is filmre vitte (1934, 1972). (Itt jegyzem meg, hogy szerzőnk vonzalmat, sőt

sajnálatot érez az elfelejtett irodalom iránt. Zárójelben megjegyzi: „Szép Ernő modern prózája is megérne egy alapos elemzést”, 182.)

Ha egyetlen dicséző szóval akarnám illetni a munkát, azt mondanám, *alapos*. Sőt: időnként túlságosan is az. Mindent be akar keríteni, ami tárgyához tartozik. Soha nem felejtkezik el a kisprózai előzményekről. Ami nem baj, de hosszabban ír róluk, mint ahogy történetébe beleférne. Néha meg is akasztja a „történetet”. Vannak redundáns szövegei. Tömörkényt idézi: „(...) a magyar paraszt esztendő számra se beszél annyit, mint amennyit egy este mondatnak vele a színművészetben” (18.). A 40. oldalon újra visszatér a gondolat, mennyit is beszél a magyar paraszt? Ez lehet érdekes jellemzője színpadon a kevés szavú parasztembernek. És egyszer meg is lehet számolni, ki hányszor szólal meg, hány mondatot mond. De amikor ez többször is megtörténik, már sokalljuk. Azt is, ha egy cselekményrészletet többször mesél el (l. 64., 66.)

Módszereit próbálom megérteni és megosztani az olvasóval. Nem számíthat arra, hogy az olvasó ismeri a színművek szövegét. Ezért az illendőnél hosszabban meséli el a cselekményt. Felvonásról felvonásra, jelenetről jelenetre. Igen gazdag a szépirodalmi példatára, sok-sok oldalt tesz ki a könyvben. Szöveggyűjtemény-jellege is van a munkának. Meg akar ismertetni az ismeretlenekkel. A róluk szóló kritikákkal is. Néha teljes terjedelmében idézi őket. Nemcsak akkor, ha becses értéket képviselnek, mert ezeket a mondatokat, mondjuk, Kosztolányi írta. És nemcsak akkor, ha polemizálni akar egy-egy gondolattal. Így aztán keveredik a jelentéktelen szöveg a maradandóval. Az azonban kétségkívül igaz, hogy könyve kis színháztörténet is.

Az alapossághoz tartozik, hogy néha több bizonyítékkal él. Kassákkal kapcsolatban Szabó Dezső és Nagy Péter nyomán Maeterlinck-hatást emleget. Druzsin Ferenc megállítja a szöveget, és bemutatja Maeterlincket. A *vakok* c. művéből annyit idéz, mintha tárgyához tartozna. Minden érdekes, csak itt és most a szerző luxusa. Mint ahogy a folklórból vett óriási példatár. Nem tudott ellenállni, hogy e területen szerzett imponáló tudását ne kamatoztassa. Három könyvet is írt e kérdéskörben (*Hiedelmek költészete*, 1998; *Ünnepek költészete*, 1999; *A nevetés költészete*, 2003). Ilyen okból az is természetes, ha a komikum kérdéseiről több szó esik ebben a könyvben, mint előzetes kutatásai nélkül esne.

A kötet tördelése, külleme a kiadót, s főként Szondi Bencét dicséri. A borítólapon ovális képkeretben hat író, a kötet „szereplői”. Aranyos blondel keretben E. Szabó Zoltán festménye: *Üdvözet Endrődről*. Vidéki utca, mintha az „élet föltételes megállóhelye” volna. Az utca sáros, a képkeret urizál. Olyan, mintha a valóságot ábrándok ölelnék át.

Komáromi Gabriella

Ami biztos a bizonytalanban

Németh Péter Mýkola *Talán* című kötetéről

Bizonytalanra utaló cím, és meggyőződésem szerint szerény és visszahúzó. Pedig ha van valaki hazánk számos költője közül, aki tudja, mi a haiku, mik a tartalmi és formai kötöttségei, Mýkola az. A bizonytalanság, amire a cím utal, a nagyon kötött forma és a hagyomány által nagyon is kötött tartalom között vibrál. Mýkola tudja, hogy teljes értékű japán haikut magyarul nem lehet írni, hacsak úgy nem, hogy annak tematikus követelményeit megváltoztatjuk, pontosabban megváltoztatva megőrizzük, és alkotunk ebből a mulatt gyermekből egy olyan szülötet, ami a japán haiku követelményeire hasonlít, és hatását úgy váltja ki, hogy mai magyar asszociációs bázisunkkal, képlátásunkkal, szimbólumalkotásunkkal behelyettesítve megérzünk valamit az eredeti hangulatából, lélegzetvétéléből, rejtett bölcsességéből.

A legkönnyebben megvalósítható követelmény a kiredzsi, a hasítószó, a haiku második sorában (esetleg utána) bekövetkezett váltás, ami lehet *ellentét* vagy *hangulati átfordulás*. Mint akkor, amikor a lélek az elíziumi mezőkre vágynak, s élet és halál viaskodik lelkében-lelkéért (14, a számok az oldalszámot jelölik a továbbiakban is). Ha egy elnehezült szív emelkedni kezd, valami rendkívüli történik, a csodával határos módon megtestesül Krisztus (18). Élet és halál közt von határt Mýkola egy enigmatikus versben, ezt idézem:

Az én halála
a sosem volt Madaré
az életünkben. (18)

Ha aprólékosan vizsgáljuk a képet, a következő ellentéteket látjuk: az én meghal, de nem az én hal meg, hanem helyette egy sosem volt Madár – tehát egy örök életű transzcendens lény –, azaz a lélekmadár, ami e haiku szerint ezt jelenti: a lélekmadár a testtel együtt elpusztul. Ez a gondolat ebben a sokféle spiritualizmust egybeolvasztó kötetben éppenséggel materialistának tűnik.

A legáltalánosabb ellentét a kicsi és a nagy között feszül. Harangokat állít azonos funkcióba – méretük eltérése ellenére – a dombok rezgésével, s ha együttes hangzásuk megvalósul: „Feltámadás: van!” (19). A kicsiny Pipiske (búbos pacsirta) hangja képes felverni a tájat: ismét csodaközeli állapot: „Égi szerelem.” (26). A kicsi-nagy ellentétpár ki tudja, hányadik megfogalmazásában magát Weöres Sándort idézi:

Mýkola: Szemhéjam alatt
hunyorogva pipacsot
bont a messziség. (27)

És a minta:

Szemhéjam alá befér az egész világ.
Fejemben és szívemben elfér az
Isten.

(A *Hang vonulása* kötet *Jelek* ciklusának darabja)

És amikor az ellentét lehetetlenséget bont ki, akkor már más esztétikai minőség, az *abszurd* áll elő:

Magányos cédrus
az ónszínű ég alatt
termőre fordul. (19)

A cédrus nem önbeporzó, az ónszínű ég sem termékenyíti meg, így a kép abszurdá válik. Még erőteljesebben eleveníti meg a másik cédrust, „akit” mintegy már testvérként szólít meg, s ennek magányát egy irracionális szaporodással oldja fel:

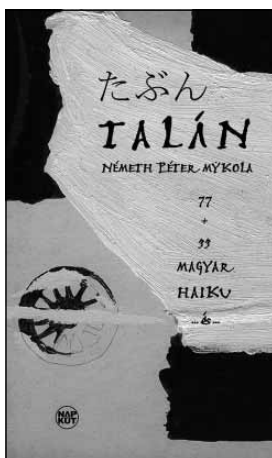
Csonkolt cédrusom!
Egyetlenem. Árvám. Meg-
lásd: erdő leszel! (19)

Mindennapokra címen állít össze egy miniciklust, amelyben sorjáz-
nak az élet misztikus-transzcendens
elemei: Jákob lajtorjáján nyargalnak
az angyalok föld és ég között – itt hu-
mora is megmutatkozik (39).

Amit hajdan meleg otthonnak, pa-
radicsomnak érzett, az ma Szélár-
nyék-ház (44).

Élet és halál közös helye egy fa
– a mitologikus látásmód értelmében
életfa –, a *fán függőnek a feje helyén*
(halál) fészkel egy balkáni gerlepár
– *élet*: nemcsak azért, mert élnek,
hanem mert párosan fészkelnek, to-
vábbviszik az életet (39). Ugyanebben
a vallásos-misztikus miniciklusban
beszél az Isten-emberről (Krisztus),
aki isten-emberi létében a koponyák
hegyén eszmélkedik; e kis képben az
emberi létre az eszmélkedés műveletéből
lehet következtetni, a majdani
megistenülésre a helyszínből: a halál
helyéről, a Koponyák hegyéről vezet
az út a túlvilág felé (39). Ehhez a kis
ciklushoz tartozik még a lezáró hai-
ku: *Istengyermekségünk szerelmével*
csak a *temetőben* tudunk játszodozni.

A kicsi-nagy motívum legszubjektív-
abb képében a költő mint kozmi-

Németh Péter Mýkola,
Talán, Napkút Kiadó,
Budapest, 2016

kus lény pelyhes csibéje
a Fiastyúknak – ebben a
három sorban többszö-
rös metaforikus egymás-
ra vonatkoztatás van (23).

A haiku jellegzetessé-
ge a *természetben léte-
zés*, ez hozta létre a *kigó*
(évszakszó) kötelező be-
leszövését a kis versekbe,
és szülte a számtalan *hai-
ku-naptárt*. Németh Péter
Mýkola örömmel áll bele
ebbe a hagyományba:
természeti képeinek és
mitologikus metaforái-
nak jó talaja ez.

Világképe nem azo-
nos egyetlen vallásával
sem, hanem valami módon mind-
ezek egyesítésével lát maga előtt egy
zsidó-keresztény vallásból, egy pan-
teizmusból, buddhizmusból-taoiz-
musból-lámaizmusból felépített misz-
tikus természet-világmindenséget.
Ez a világkép a teljességre törekvés
transzcendens igényéből fakad: a tel-
jességet keresi, és meg is találja az
időben és a térben is.

A teljesség nála egyben rendte-
remtés is: ahonnan semmi sem hiány-
zik, ott rend van. A rend megvalósítá-
sa-megvalósulása a filozofikus jelleg
megformálásában van. Az időbeli tel-
jességnek egyrészt a természet örök
körforgása az allegóriája, ezt mutatja
be szépen az *Évelő* (10), a *Négy év-
szak*, melynek bravúros megoldása,
hogyan egy haikun belül az ellentétes
évszakok ölelkeznek, s az év körbe-
járásával a vers visszatér a kiinduló
télhez (21). Az időhármasságot tár-
sadalmasítja: vannak *Hétköznapiok*,
Vasárnapok és *Mindennapok*, közülük
is a *Vasárnapokon belül* megkülön-
bölteti a húsvét ünnepet (*Virágvasár-
nap*), a pünkösdöt (ez a ciklus máso-

dik darabja), a *Mindennapokon* éppen nem mindennapi történetet beszél el, hiszen itt feszül a küzdelem az égi világ és a földi között (39).

A teljesség a múlt-jelen-jövő általánosítással is megjelenik: az *Évelőben* (20) élesen kirajzolódnak az időhatárok: „múló életünk” természetesen a múlt, a jövőre utal az „újév napján”, és egy szép idő-egybecsúsztatás: „múltunk jelenvalóvá teszi a remény”: a jelenvalóvá lett múltat a jövőre utaló remény egészíti ki.

Ugyanez a körbeforgás szervezi a *Kerti pad* című, ízes népi képekkel megrajzolt haikut (32), melynek képei a népi archaizmusokból, keresztény vallásos áhítatból és taoista tanításokból állnak össze: Mýkola filozofikus világának egymáson áttetsző varázslatai. A képkötés tág merítésű, főként allegorikus, szimbolikus, és mindez együtt teremti meg a metamorfózis felfénylő pillanatait, amelyek nem azonosak az antik görög-római átváltozásokkal, de nem is egyszerűen a *dharmáknak a szamszárában* történő vándorlása során felvett különféle lényegűvé változásai, hanem egy olyan lelki folyamat, amit Padmaszambhava (Tibet, i. sz. 8. század) írt le a legvilágosabban abban a művében, amelynek már a címe is magyarázatot követel: „*Önfelszabadítás mezítelen tudatossággal való látással*”. A mezítelen szóhasználat a köznyelvi meztelennel szemben jelzi, hogy itt nem a szóismétlést akarta elkerülni a költő, hanem azt a lényegi mozzanatot különíti el vele, amely főként a *Danaidák* című mitikus versben kap jelentőséget. „Meztelenségünk / mezítelenségünkkel / azonos – immár” (33). A kulcssor, ami átvezet az antikvitásból a tibeti buddhizmus hiedelmvilágába, a *Danaidák* haikusorozat két utolsó strófájában található:

A lyukas korsó
és a sziszüphoszi kő,
itt, átlényegétt.

A költő már jelzi is, hogy valamiféle átlényegülés, metamorfózis készülődik: a két mítosz két emblematisz tárgy, a két hős önállósult attribútuma hordozza azt a jelentést, amiért a negyedik strófa létrejött. A két tárgy a büntetésből végzett hiábavaló munka szimbólumává vált. Példájuk, történetük átlényegít: az átlényegülés lényege a tisztán látás, amit a két nagyon hasonló szóval jelöl Mýkola. Mit is mond Padmaszambhava? Az „Önfelszabadítás mezítelen tudatossággal való látással” közvetlenül a belső tudatosság állapotába vezeti az olvasót, és az „Önfelszabadítás a Békés és Dühös Istenek őállapota feletti elmélkedés mélységes tanításából származik. Átvezet az (...) Istenekhez, akik a belső tudatformára jellemző fénylő tisztaságot képviselik.” A belső tudatra jellemző fénylő tisztaság révén tudjuk megítélni a két görög mitikus hős mártíriumát és több, a kötetben csak utalásszerűen említett mártíriumot. A *Danaidák* című darab az egyik legsúlyosabb tanulság megértésére készlet.

Szimbolikussá, allegorikussá, analogikussá (keresztény értelmezhetőségűvé), azaz önmagán túlmutató erejűvé válik egy kép a krisztianizáló utalástól:

Nem ível át híd
a megáradt Ipolyon.
A vízen járunk. (45)

A kötet két részből áll. Az első tartalmazza a haikusokat, a másik, amely a *„Visszaháramlás”* címet viseli, viszszautal a szerző korábbi kötetére, a *„Visszasejtésítés”-re*, és nemcsak

a cím megválasztásában, hanem tartalmában is rokon: az első kötetben az elődöt, előzményt, a „boldog őst” kereste Mýkola, ebben pedig az előző kötet metamorfózisaira is építve, *átlényegüléseket* ír meg. Keresi a mintáit a japán költészetben, majd – és számunkra ez az izgalmasabb – a 20. század magyar költészetében is. Minden magyar költőtől kiemel egy-egy jelentős motívumot, és abból épít haikut (Pilinszky: *Trapéz és korlát*; Weöres híres háromsorosa: Alattam a föld, fölöttem az ég, bennem a létra. *A teljesség felé, Szembe-fordított tükrök*; Kormos István archaikus-népi stílusa, Rózsa Endre hatalmas témája, a szerelem; Utassy Hold-mitológiája stb.). A költők jellegzetességeit átvéve így maga is egyfajta metamorfózist, átlényegülést ér el.

A filozófus Mýkola azért mégiscsak költő; gyakran használ költői eszközöket. Kedveli az *alliterációt*:

Három.

Hamvazószerdám
Homlokodra írják:
Halandó vagy itt. (23)

A *szójátékokat*: „kismacskákkal / örvény cicázik”

A *figura etymologicákat*:

Bacchánsnők nyári
bacchanáliája (45)

Egy *kerettel* ékített haiku-füzér:
Első szakasz:

Égig érő fa:
hámlik a platán törzse
írott malaszttal.

Az utolsó, a nyolcadik strófa:

Platán kérgére
vésett versemmel hívlak:
– ölelj tavasszá. (46–47)

Érzetekkel, észleletekkel – színekkel, illatokkal – megörökített ellentétezés:

Hévízi télben / rőt lótoszvirág nyílik / iszap illatoz. (46)

Nagyon kis könyv ez a Németh Péter Mýkoláé, alig hetvenvalahány oldal. Mégis úgy érzem, sok minden rejlik még benne, aminek kifejtésére nem volt lehetőség. Az mindenképpen világossá válik, ami biztos a bizonytalanban: a *bizonytalan*: a sokféle ellentéttel megáldott-megvert világ, a sokféle világnézetből-vallásból összeálló, irizáló, hol fénylő, hol homályos transzcendens világ. A *biztos*: a költő szenvedélyesen keresi a fogódzókat az ingtag elemek között, ezért merít sokféle ideológiából, sokféle vallásból, hitből. Világa folyton építkezik, új és új elemekkel gyarapodik. A megtett út során kitisztulnak a fogalmak, élesebbé válnak a homályos képek, számunkra is. Így gazdagodunk e kis könyv által.

Szepes Erika

Egy szakajtó igazgyöngy

Gondolatok Hegedűs Imre János új könyvéről

Hegedűs Imre János,
Szerelmes földrajz, Magyar Napló
Kiadó, Budapest, 2015

Íme, előttem egy gyönyörű könyv, *Székelyország – Szerelmes földrajz*, Hegedűs Imre János alkotása, és én ezt az alkotást nem tudom, minek nevezzem. Az első olvasásra is megállapítható, hogy tudományos igénnyel, enciklopédikus gondossággal, hatalmas adatgyűjtéssel megalkotott, érzelmeknek szárnyat adó, a legnemesebb irodalmi nyelvezettel megáldott imakönyv. Imakönyv Erdélyért, a székelységért, a székekben élő magyarságáért. A *Szerelmes földrajz* sokszínű gazdagsága olyan mértékű, hogy követni is alig lehetséges. Ha tovább morzsolgatja az ember eme végtelen gyöngyfüzért, előtűnnek és megelevenednek a helyi mondák, legendák, szájhagyományok, ősidőket visszaidéző népszokások, hiedelmek, mesék, élénk tárulnak a népviseletek, felsorakoznak a székek jeles embe-
rei, hősei, gonoszai, felmutatva a helyi eltéréseket és az átfedő azonosságokat, az adott táj minden emberi és tárgyi megszemélyesítőjét. Úgy tűnhet,

mintha a szerző egy szakajtónyi borsót lendített volna a magasba, amelyből néhány szem fálnak ütközik, de a többi igazgyöngyként hull vissza a felhők magasából. Ezek az igazgyöngyök a régészet, a történelem, a néprajz, a néplélektan, a népköltészet, a vonatkozó irodalom, a botanika, a geográfia, a művészettörténet, az irodalomtörténet, a megőrző és alkotó nyelvészet, és még sok minden. Ahogy a szerző mondja: mindezek *„kincsesbányájában búvárokodom”*.

Az ismeretek, emberi és táji jellegzetességek olyan özönét tárja elé, és mindezt olyan hagyományörző és élő nyelven, hogy megborzongunk az élénk tárolóktól.

Jellemzésül egy konfuciusi idézet a könyvből: *„Ülj le egy fűszál elé, nézzed azt húsz évig, s megismered a világot.”*

Aki kézbe veszi a könyvet és elmélyül az olvasásban, ne remélje, hogy nyugalma lesz. Hol felhorkan a megidézett székely nép évszázadokon átívelő kegyetlen sorsán és e nép fiainak heroikus tettein, hol megenyhül az elébe táruló páratlan szépségek hatására.

Hegedűs Imre János könyvének lapozásakor a történelmi és személyes tragédiák tárulnak elő, de az olvasó szívfájdalmát szülőföldje nárciszmezeiről áradó, friss levegő enyhíti. Ez a friss levegő élteti a székely embert is, aki megkeményedett évszázados, véres küzdelmeiben, ám soha, semmit nem ad fel, és még sajátos szellemességét, humorát is meg tudta őrizni.

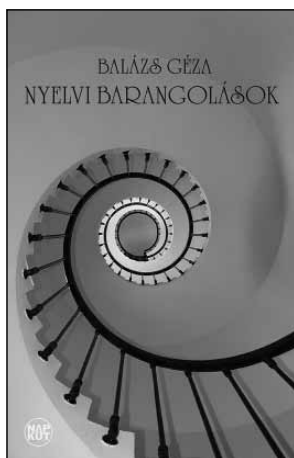
Íme, egy másik, ezúttal Apáczai Csere Jánostól eredő idézet a könyvből: *„Aki az óriás vállán ül, messzebbre lát, mint az óriás.”*

Hegedűs Imre János egy ilyen szellemóriás, Orbán Balázs vállán ül és messzebbre lát. Messzi időkre visszatekint, előre figyel, faggatja a föld mélyét s felrebben a felhőkig. Éppen úgy, mint az óriás. Csakhogy az idő múlik, a látvány és az emberi viszonylatok változnak, a mély feltárul, a magasságok újabb és újabb viharokat jeleznek. Ettől lát messzebb a fű rezdülésére is érzékeny, az óriás vállán ülő szerző. Ami eggyé olvasztja őket, szellemük, tehetségük s népük szeretete.

Tekintve, hogy Hegedűs Imre János könyve tartalmában olyan gazdag, szinte követhetetlenül sokrétű, történelmében, széki tájainak páratlan szépségeiben, népei és hősei nehéz sorsában egyaránt, hogy ha egy szóval akarnók mindezt kifejezni, ez az egy szó: „Székelyország”. Ezt a Székelyországot Hegedűs Imre János székenként veszi sorba, kutatásai nem hagyják mostohán egyiket sem. Sőt, jut figyelme széken kívüli területekre is, a csángó-magyarok különös világára – *„szeretni a csángókat önbecsülésünk aranypecsétje.”*, a Barcaságra: *„Sokat szenvedett lakóinak kezét az idők végezetéig szorítjuk”*, Gyimesre: *„A székelyföldön ide lehet igazán hazamenni”* és a moldvai csángókra: *„A moldvai csángók jelene és jövője – a népi szólás szerint – a csillagokban van megírva.”* Népe s szülőföldje szeretete nemcsak szülőfaluját, Székelyhídegkutat illeti, ahonnan sorsa indult, de egyként minden széket, Székely Partiumot: *„Nem vagyunk mi egyedül... metafizikai gyűrű vesz körül.”*, Anyaszéket: *„Tompa László: Én nem tudom a sorsot, mit tartogat még ezutánra? / E végzetes ég alatt lesz-e még öröm?”*, Erdővidéket: *„Mint a szép hímes patakra... zsoldáros földön járunk.”*, Háromszéket: *„A fejlődésmániában már-már beleőrült ember nem tudja, milyen fontos legalább képzeletben megállítani az időt.”*, Csíkszékországot: *„Itt, a keleti végeken most folyik a legnagyobb, valószínűleg végső küzdelem a megmaradásért.”*, Marosszéket: *„A megoldás egyetlen kulcsa a székelyföldi autonómia.”*, Aranyosszéket: *„Lászlóffy Aladár: Uram... kérünk, csillapítsd vadászebed, az időt, mely máris idáig kergette, hajszolta bennünk a csodaszarvast.”* – egyszóval láttelelet kapunk egész Székelyországról, amelynek egyik leghivatottabb élő krónikása Hegedűs Imre János.

Bertalan Tivadar

„Szavak, öreg szavak”

Balázs Géza, *Nyelvi barangolások*, Napkút Kiadó, Budapest, 2016

„Szavak, öreg szavak, mi (...)
kik e zord tájra hoztuk,
rossz karavánt, de annyi
nagy percét is szereztük:
ránk hagyatott: vezessük,
bitangra ne eresszük”

Illyés Gyula: *A törzs szavai*

Olvasom Balázs Géza kereken száz nyelvészeti esszéjét, a *Nyelvi barangolásokat*. Jó együtt látni egy csokorban a tudós szerzőtől a rádióban már felolvasott jegyzeteket (*Tetten ért szavak*) s a hozzájuk írt utószót. Anyanyelvünk kutatója jártában-keltében, „nyelvi barangolásain” szerzett anyanyelvi megfigyeléseit és a hozzájuk fűzött értelmezéseket gyűjtötte össze. Élvezettel követem a sokszor tréfás, máskor nosztalgikusan emlegetett nyelvi régiségeket, furcsaságokat, az anyaország határától távol használt,

részben kihalásra ítélt, de talán még menthető szóváltozatokat, ejtési módokat, mondásokat. Úgyszintén a legújabb években terjedő számítógépes anglicizmusokat. Ezek nem mindig tetszenek nekünk, nyelvünk hú szerelmeseinek, de nélkülük bizony nehezen boldogulnánk a modern élet Bábelében. Élénk érdeklődés illeti meg a nyelvi kéktúra kalauza részéről a nyelvi globalizáció jelenségét, az sms-ezés (immár esemesezés?) sokszor meggondolkoztató, kezdetben szinte rejtjelesnek tetsző (vagy nem tetsző) rövidítéseit és mindenféle neologizmusokat, amelyek napjaink köznyelvében is hódítanak, s talán már a Magyar Tudományos Akadémia nyelvtudományi részlegének ajtaján dörömbölnék: tessék minket bebocsátani. Önök is monitorokat, vincsesztereket, fájlokat, ilyen-olyan kütyüket, diszket, floppyt, CD-t használnak a munkahelyükön – mondhatnák, ha a szavak is beszélni tudnának –, miközben az évtizedek óta tartó számítógépes szómigrációs hullámról írnak hol sajnálkozó, hol ötletadó cikkeket. E sokszor nehezen kimondható, kicsit erőszakos jövevényszavaknak csak részben van igazuk: a *diszknél* egyszerűbb a lemez, a *pendrájvnál* jobb a kézi adathordozó, de a nyelvtörő *fájlnál* már aligha tudnak jobbat kitalálni tudósaink, még ha Szarvas Gábor, Gárdonyi vagy Kosztolányi rokonszenves nyelvtisztító szigorával lépnek is föl. Hát még ha Veres Péter hallaná *ipad*jaink, *e-mail*jeink vagy éppen a *google* idegenes hangzását. Az *egeret* mindenki szereti, főként mindenre fogékony gyerekeink – mért nem találnak ki több ilyen? A *tűzfal* és a *vírus* is remek; bár viszolyogtató, mégis kifejező és példásan magyaros névátvitel mind. Nekem egy hétéves fiúcska mutatta meg, hogyan működnek a *tablet*jébe ültetett játékprogramok; még sakkoztunk is számomra teljesen új szerkenyűjén. Ezt a szót használják ma a Pál utcai fiúk írotáblája és szivacsá helyett, s a latin szótó meg is maradt (*tabula*), de a *palatábla* kifejezés régóta elkallódott az idejétmúlt eszközzel együtt.

Máris elkapott a hév, mint akinek sürgős közlendője, közérdekű véleménye van nyelvünk változásairól. Híve lettem Balázs Géza nyelvi túravezetői fáradozásainak. Illetve az voltam már, mielőtt a tudomány-népszerűsítő író megismertem volna. A Gárdonyitól, Illyés Gyulától, Kolozsvári Grandpierre Emiltől vagy egy-egy jó emlékű magyartanáromtól (az élen Szemere Gyulával), némelyik szerkesztőmtől, szerkesztőségi írókollégámtól ellesett *nyelvőr* és nyelvjátékos régóta bennem rejlik. (Sokat viccelődtem például Timár Györggyel, a jó emlékű nyelvi humoristával, akárcsak a felejthetetlen Lázár Ervinnel.) S foglalkozástól függetlenül, mindünkben akadnak hol jogos, hol téves, de mindenképp kissé féltékeny elképzelések az idegen eredetű kifejezésekről s a feledésbe merülő, ritka tájszavakról. Nem szeretnénk, ha nyelvi idegenvezetőre szorulnánk saját nyelvi hazánkban. Ha idegen nyelven tanulunk, azt nagyon jól tesszük, de a saját nyelvünk ne legyen telis-teli idegenszerűségekkel. Tudjunk róla például, hogy a *szapul* ige nemcsak szidalmazást jelent, hanem a folyóvízben végzett mosásnak egy sok-sok évszázados mozzanatát is (hamulúgos öblítés). A mosógép korában ez már csak nyelvi régiség, pincében, padláson kallódó lom. Gyerekkomban *szapuló* néven emlegettük a vízmerítőt, amellyel a csónakba szivárgott vizet kimertük, bár nem egészen rendeltetésszerűen használtuk: a *csanak* eredetileg fából vajt, nyeles ivóedény.

Balázs Géza rengeteg ilyen, bárkit meghílető szóeredet-kutatói tudást halmozott föl szenvedélyes fölfedezőútjain Bukovinától az Őrvidékig s „A Kárpátoktól le az Al-Dunáig”. (Irodalmi példákkal is gyakran él, mint én ezzel a Petőfi-fordulattal.) A tájszavakat, a tájnyelvi ejtést a városlakók némelyike túl „népiesnek” érzi, némelyiket megmosolyogja, vagy éppenséggel elhúzza a száját egy-egy regionális kifejezéstől. A mosoly rendben, de a műveltségi fölény indokolatlan. Hasznos és otthonos számos népnyelvi kifejezés (tudományosan mondva „idióma”). Olykor félreérti a városi ember. Hallottam már, hogy a *lazsna*kon lustát értenek, pedig az vastag kötélből való köteg. Fenyegetésül mondják, hogy *ellazsna*kollak – rád verek a lazsnaakkal. Átvitt értelemben a rest ember heverhet semmittevőn, mint a lazsna, nem bánom – de jó tudni, mit jelent eredetileg. Szép az is, amit felnőttek hallottam először: a *melenca*, a garabó(ly), a szövők hajócskája, a klumpa (németesen hangzik, mégis) vagy a kaszakövet tartó *tokmány* – mindenki tetszés szerint csillogtathatja az életből vagy az irodalomból vett szókincsét. Engem sértett, amikor nem túrték meg egy írásomban az „oda kell adjam” kelet-magyarországi formulát, pedig éppoly jónak érzem, mint az „oda kell adnom” változatot. Családi örökség a Küküllő vidékéről, miért ne használnám. Nagy fővárosi költőnk-írónk, Vas István is örülhetett neki, mert hangot adott a rengeteg „hogy”-ot használó mondatszerkesztés iránti nemtetszésének (el kellett hogy menjek, hogy elmondjam, hogy... stb.). S nem tudok olyan üvegfalról, amelyen nem hallatszik át egy-egy ártatlan erdélyiesség a kettévágott Párciumon.

Balázs Géza egyik vonzó tulajdonsága, hogy mellőzi a – nemcsak botcsinálta – nyelvörök merev, néha nagyképű szigorúságát. A régióktól függetlenül tapasztalható egyeztetési hibákat (egyes számhoz egyes szám, többes számhoz többes szám), a névelők lenyelését (megyek János-hegyre), nem minden esetben veszi hibás magyarságnak: vannak vidékek, ahol ilyen az emberek nyelvjárása, egyben észjárása. Írásban persze mégsem tanácsos ilyesmit hasz-

nálni: éppúgy műveletlenségnek hat, mint az Erdély egyes részein hagyományos -suk-sükölés (kijelentő módban). Pedig ott még természetes, míg a pesti aszfalton – tisztesség ne essék – amolyan trógernyelv. A hórúkk-emberek persze nem szalonnyelven beszélnek. Aprópó, tróger: németül szállító, magyarul durvább: ócska fráter. A *faterom, muterom* emlegetését kissráckorom óta szeretetlenségnek, nyegleségnek érzem. Pedig német ajkú vidékeken ez a természetes. A magyarban viszont pallérozatlanság.

Lehet, hogy személyes benyomások is befolyásolnak. A nyelvi előítélet pedig nem jó. Ám ha egy társaságban illetlenül hangzik a *csiganyál* vagy a *meztelen csiga*, akkor a társasággal van baj (vö.: finomkodó, sznob). A nyelvész udvariassága nemcsak engedékenységgel (nyelvi szabadelvűség), hanem belátás és emberség dolga is. Ami ma még tolakodó újdonság, holnapra már elfogadott része szókincsünknek, akkor is, ha nyelvünknek csak egy szakmai vagy szociológiai rétegét érinti. A túlzott nyelvi konzervativizmus (konzervativizmus? – Balázs Géza egy helyütt így élt a tömörítés elvével) éppúgy nem célravezető, mint a henyé germanizmusok, anglicizmusok és a latinizmusok halmozása. Az élet nagy törvénye a változás, és az ember állandóan szembesül a módosítás életszerű kényszerével éppúgy, mint a henyéséggel, hanyagsággal. A nyelvhelyesség kívánatos értelmezése mégsem azonos a társadalmi élet egyéb területein szükséges demokratizmusával. A 2 x 2 mindig négy marad, de a *sajt* egyszer csak ementálivá, trappistává, óvárivá, edámivá, parmezánná, brinzává, fetává, tofuvá lett, és így rá tudunk mutatni, hogy melyik sajtféleiséget kérjük a pultról.

*

Megtanulhatunk ebből a nyelvi országjárásból számos tájnyelvi változatot, nyelvi érdekességet, olykor megérezzük egy-egy népcsoport sajátos lelkületét is. Segít, hogy szót értsünk egymással. Egyszer régen egy fiatal, színmagyar Vas megyei községből való kollégám a lábára mutatott: „ezeket a cipőket vettem tegnap”. Német beütés, gondoltam. „Bevásároltam a tegnap” – hallom erdélyi atyámfiatól. Vagy: no, *siessek* [sietek] már, el ne késsem. Ott így mondják, és ezt korrektúrában sem javítanám ki, annyira jellegzetesen erdőn túli fordulat. Az írott és íratlan használati szabályokat fölvonultató könyvecske azt is megmutatja, hogy a nyelv az egyik legszórakoztatóbb játékunk is amellet, hogy gondolatközvetítésünk és megnevezésünk nélkülözhetetlen használati eszköze. A nyelvi humor csöppet sem hiányzik Balázs Géza cikkeiből. Műfajuk hol az adoma, hol a széljegyzet (glossza), hol a néprajz, hol a történeti szószármaztatás (etimológia) határvidékén helyezhető el. Szociolingvisztikáról is szó esik a becses műben: a vasutasoknak éppúgy megvan a saját szókészletük, mint a hajósoknak, halászoknak. A szórakoztatva tanító tárcák együttesen nyelvészeti útirajzként is megnevezhetőek, hiszen minden fejezet valamely település – falu vagy város, nyelvjárási tájegység – nevét viseli. Nyelvi földrajznak is mondhatnám. Sokkal-sokkal szebb – Németh Lászlótól csent szóval – *nemzetragasztónak* is nevezhetem. Ha valaki furcsállná e nagy írótól kölcsönzött kifejezést, gondoljon a *nyelvében él a nemzet* közérdekű igazságára – jó: közhelyére, de nemes penésszel borított közhelyére. A közhasználatú szerszám rendszeres igazításra, olykor selejtezésre és felújításra szorul. Balázs Géza szerint a nyelvújítók nélkül ma németül beszélénk. A nyelv ápolásához a ragasztás – vagyis a

ragozás – éppúgy hozzá tartozik, mint a magyar szavak soha be nem fejezhető tárához fűzött toldalék. Nyelvünk véglegesítése a magyar holt nyelvvé változásához vezetne. Egyszer majd csak skanzenekben lesz mestergerenda, szemöldökfa, szarufa, nádazás, kontyolás, de a ki nem vénülő irodalmi művekben még sokáig elevenen élnek. Az északi nyelvjárások valamelyikében az öregek nem úgy mondják, hogy *megyek a hegyre*, hanem hogy *megyek a hegygé*. Ez a kis eltérés nekem költőibb, mint a köznyelvi változat. A beszélő szinte azonosul a tájjal, ahová tart. Mindannyian *porrá* leszünk, nem csupán a *porba* tartunk. Balázs Géza művének, úgy tetszik, bölcséleti háttere és vetülete is van.

Alföldy Jenő

„Rejtve rejtezni, árnyékként eltűnni”

Az ősmítosz éltető ereje

Toót-Holló Tamás kőmisztérium-trilógiájában

Hamvas Béla a mítosz többletjelentéséről így ír: „A lét kimeríthetetlen gazdagságának olyan példája, amely egymagában, a gondolatok értelmétől függetlenül is, megrendítő. A bölcsességnek egyetlen feltétele van: a tudatosan megtisztított életrend. Az első lépés felismerni a felszín átkozott történetének örök értelmetlen zűrzavara mögött és alatt az áldott történet végső célját: emberré lenni. Felismerni, hogy végül is semmi, de semmi bennünket tökéletesen ki nem elégít, sem érzéki gyönyör, sem gazdagság, sem hírnév, sem hatalom, hanem csak ez az egy: végre, végül, embernek lenni.” (Hamvas 2000: 18-20 p) A mitológia iránti érdeklődés az élet alkotószáának fő sodrát jelenti, mély elhivatottságot az emberré levés útján. Toót-Holló Tamás a XXI. század irodalmi világát rendkívül igényes, szinte teljességre törekvő mítoszi alkotással nyitja. Hogyan is őrződött meg, hogyan ad-

ható tovább a magyar nyelvű irodalmi hagyományainkban a népi mesemondók, a modern írók és költők képi világában a garabonciás, aki őshagyományaink óta folyamatosan jelen van történelmi képzeletünk gondolatvilágában. Miben rejlik a garabonciás varázslatos tudása? Együtt érez minden élővel, ahogy Weöres költészetének is egyik fő jellemzője, hogy ő mindenütt ott volt! NEM UTÁNOZ, HANEM ÖNMAGÁT TEREMTI ÚJRA. Weöres, akit apának hívott az őspáfránybokor is, nem utánoz, hanem önmagát teremti újra, s mikor ezer formát ölt fel, csak az ősfomat keresi, amelyből minden újabb forma született: az őslényeg ez a „kollektív kozmikus”. Bori: „Ég és föld küzdelme és ölelkezése ez, a költő elszakad a földtől, és ott van abban a »teljes fényű ősi létben«.” (357) Weöres Sándor Bolond Istókjában így fogalmazódik meg „Ki vagyok én? – Mindenki. Hol lakom én? Minden

emberben, ezerféle alakban.” Magunk Bolond Istókja, jobbik énünk – ez a kiút az anyagba alászálló szellem kiútja önnönmaga csapdájából – visszatérés a valóság mögötti valóságba. A felületi fodrozódásokról megfélekedve a „megfoghatatlan tartóerő” birodalmába. Levetkezve saját kis-értéseinket megtalálva ön-magunkban a jobbik énünket, amelyik velünk tart a kísértések ellen vívott küzdelem nélküli küzdelmeinkben. A lét minden alakjába bele tudott bújni. Miért? „Mert eredetileg is mindenütt ott volt.” Ő minden, ami proteuszi, aminek kész és látható csak alkalom arra, hogy benne tenyesszen. A poszeidóni lét első alap-törvénye a metamorfózis.”

Mozgósítva öntudatunkban mindazt, ami bennünk öntudatlan az öntudatlan tudatosítása a tudat. Az egyetemesség rendjéhez való igazodás során lelki és szellemi fejlődésünk hátráltatóit győzzük le: a vágyat, a haragot, a kötődéseket, a kapzsiságot, a féltékenységet, a büszkeséget, az irigységet...

Teljességre törekvő tisztelettel gyűjti egybe a garabonciás jelentéskört a szerző: viharistenségtől a germán politeizmusig: „Ha a garabonciást magunk elé akarjuk idézni, minden alakváltozatában és minden késztetését figyelembe véve kell megidézni. Mindent számba véve, amit csak a hagyomány róla megőriz. Róla – aki maga is hagyományt őriz. Hiszen talán ez a legfőbb és legfontosabb tulajdonsága. (...) „A garabonciás mindig másforma – idézi a szerző Krúdy Gyulát –. Az apám egyszer látott egy garabonciást, aki szarvasbogár hátán utazott. A garabonciás néha vándorlegény ruháját ölti fel, máskor kengyel-futó. De van olyan is, aki négylovas hintón hozza a jégverést, véresőt, te-

hénnek vérző tejet a határba. Még Mátyás királyt is garabonciásnak nézték egyszer, ahogy a kalendárium mondja.” (Toót-Holló Tamás 2014:101 p.). A garabonciás számos tulajdonsága közül a legkiemelkedőbb, hogy „ő egy kései viharistenség, az időjárás ura és parancsolója, a szelek és a záporok mozgásának korlátlan hatalmú irányítója.” (Toót – Holló Tamás 2014: 96 p.) Ipolyi Arnold *Magyar mitológiája* így ad hírt a garabonciás küldetéséről: „A garabonciás a falu szélén tejet kérve a „tejes út” tudásának közösségét kéri számon az emberektől. Aki a tejjel őt szíves- örömet megkínáló gazdáiban a „tejes út”, a Tejút, a Csillaghit tudását ismerheti el s tarthatja meg, az őt elűző gazdáiban pedig a fény vallásának megtagadóit ismerheti fel s büntetheti meg.” (Toót-Holló Tamás 2014:10 p.) Weöres Sándor *Bolond Istókjában* így fogalmazódik meg „Ki vagyok én? – Mindenki. Hol lakom én? Minden emberben, ezerféle alakban.” (Toót-Holló Tamás 2014:209 p) Magunk Bolond Istókja, jobbik énünk – ez a kiút az anyagba alászálló szellem kiútja önnönmaga csapdájából – visszatérés a valóság mögötti valóságba. A felületi fodrozódásokról megfélekedve a „megfoghatatlan tartóerő” birodalmába. Levetkezve saját kis-értéseinket megtalálva ön-magunkban a jobbik énünket, amelyik velünk tart a kísértések ellen vívott küzdelem nélküli küzdelmeinkben.

Trilógiája vizuális formavilágával is hirdeti az őshagyományok életerejét: posztmodern pikareszk regény és rock and roll tündérmese, metafizikai kalandregény, népmesék és népballadák rejtező tudása melyek közösségi műfajnak tekinthetőek. Tudásközvetítő és tudatformáló szerep, testi-lelki-szellemi szétesettségeket, megbomlott egyensúlyi állapotokat

rendezzen egységbe az emberré levés próbatételei során. Összerendezni azt, ami szétesett. A szimbólumok a tudatalattiban olyan folyamatokat indítanak el, amelyek egy idő után belátáshoz vezetnek az útkeresőt. A garabonciás jelensége sugallja, hogy a hős mindig több mint mi magunk vagyunk, így a világ is több mint amennyit mi képesek vagyunk felfogni belőle. Az őseink hagyományából analógiás párhuzam tárul fel Diószegi Vilmos folklórkutatásainak, A magyarság néprajzának, Kriza János népköltési gyűjteményének, Sebestyén Gyula regös énekeinek, Pap Gábor kedvelt motívumának, a festett fakazettás mennyezetek képvilágának, a Képes Krónikának, Anonymusnak, Hamvas Bélának, Jankovics Marcellnak, Kodály Zoltánnak, Vörösmarty Mihálynak, József Attilának, Pilinszky Jánosnak, Nagy Lászlónak, Weöres Sándornak a témához kapcsolódó világképéből. Irodalmi tanulmányokat ír Ipolyi Arnold: *Magyar mitológia*, Komjáthy István: *Mátyás mint garabonciás*, Kazinczy Sámuel: *Debreczeni professzor Hatvani István életéből*, Krúdy Gyula: *Csillag, aki jár*, Weöres Sándor – Pásztor Béla: *A garabonciások énekeiből*, Weöres Sándor: *Bolond Istók*, Nagy László: *Karikáznak az ördögök* című műveiről. A magyar nemzet ősi tudását csodásan kapcsolja Hermész Triszmegisztoz, Wen Tzu, Lao-ce, Csuang-ce, Friedrich Nietzsche által továbbadott ősképekhez. A trilógia ritmusadója a kő. Weöres Sándor *A kimondhatatlan* című írásában a kő fogalomdimenzióját jelentős mértékben feltárja: „Teljes bölcsesség a kőé s a meztelen léleké. A semmit-sem-tudás azonos a mindent tudással. Menj a fényhez, de ne kérdezz tőle semmit. Akinek nincs szüksége arra, hogy kérdezzen: közös a felelettel. Mihelyt okosabb vagy

bárkinél: ostobább vagy mindenkinél. Hogy okosabb legyen, ezt jogosan csak a mester teheti, aki »okosabb«-ságából eredő ostobaságával tisztában van s akinek részéről a tanítás alázat: a hallgató bölcsét alárendeli a beszélő bolondnak. Az igazság, mihelyt kimondtad: már nem igazság; legjobb esetben is csak gyarló megközelítése az igazságnak. A bölcs csak addig bölcs, ameddig hallgat; mihelyt megszólal, bolond, mert tápláló tudásának csak az emészthetetlen héját adhatja át. »Ami ebbe a szerencsétlen héjba úgy-ahogy belefér: azt keresd, azt edd«- többet nem tehet.

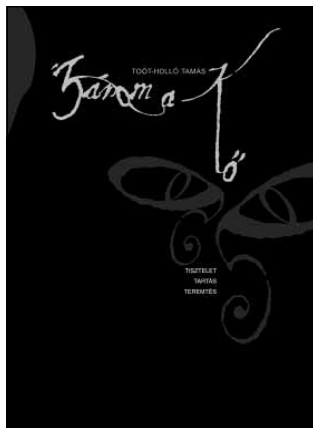
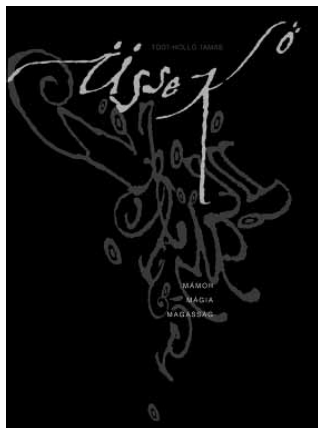
Kövek – őstudat. A fényképek rezonanciatovábbítók, amennyiben nyitott szívvel rájuk hangolódunk. Szőke Lajos az Őstudat továbbadóiént említi a Föld természetes alapú kőzeteit, szikláit. „Neked is van a mellkasodban lakó Kőlánia tündér, aki belülről simogat, s folyton énekel? Ébresszük hát fel a mélyre látásunkat, az anyag mélyrétegeinek játékát!” Így invitál bennünket a szerző, Toót-Holló Tamás, aki formai szempontból is megmutatja a felszíni mintázat minden varázslatos villódzását a mélyből. A mitológiarekonstrukció akkor végezhető el, ha a lehető legmagasabb rendű varázshatalmat keressük és találjuk meg. A magyar mitológiában ezek pedig a varázsmesék. A Kárpát-medencében ősi hitvilágában a csillaggyermeket a családi körön kívül más is köti azokhoz az emberekhez, akik közé megérkezett. „Benne és vele az Ég küldött jelet a föld népének, s az ő tettei is mind az Ég jelei.” (Toót-Holló Tamás 2014:154 p.) Akár a szerző ars poeticája is lehetne: „Én lakom helyetted a gyökerek között, hogy meg ne halj; hogy helyetted tévedésből mindig engem ragadjon torkon az ördög. Én trónolok helyetted a végtelenben,

mert te lezuhantál; de mért is nem vigyáztál magadra? Én lakom helyetted a magasban, hogy őrizzem és tisztán tartsam felséges palotádat, hátha egyszer mégis hazaérkezel” – olvasható az epilógusban. Látni, érzékelni, történelmi analógiákat felidézni s hinni tanít e kötet abban, amit nem látunk a saját szemünkkel, nem azért, mintha titok volna, hanem azért, „mert szavakba nem fér”. Ezért inkább érzékeltet rendkívüli saját felvételezésű képi világával, grafikai képzőművészetével úgy betűtípusaival, mint szövegszövevényének színes ritmusvilágával. Világunk valós és valóság mögöttiségét dupla borító interaktív felületével sejteti. Esztétikai minőségben az utóbbi kiadások közül is páratlan.

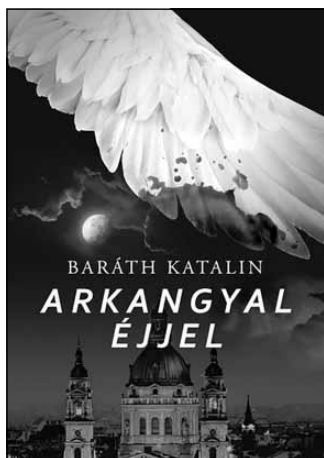
Hamvas Bélával együtt vallja Toót-Holló Tamás:

„Ha tettem valamit e népért, azt, hogy új sorsot álmodtam neki. (...) Megnyitottam az utat az aranykorba. (...) Átemeltem a sorsot oda, s a dolgok iránya ezentúl ezt az egyetlen célt követi. Nem zajjal, hatalommal, beszéddel, erőszakkal, még csak írással sem, egyetlen hang nélkül és némán. Senki sem tud róla. Nem beszéd tárgya. Néma. De annál erősebb, mert hozzáférhetetlen. Nem lehet fölötte vitázni, nem lehet küzdeni ellene, nem lehet agyonbeszélni, verset írni róla és szavalni. Szóval nem program. A hangtalan és névtelen erő legyőzhetetlensége van meg benne. A magyar jelenség: ez vagyok. A névtelen és hallhatatlan erő, amely e nép sorsát viszi.”

Máté Emese

Átverték minket

Baráth Katalin, *Arkangyal éjjel*,
Agave Könyvek, Budapest,
2016

Most, miután befejeztem Baráth Katalin legújabb könyvét, az *Arkangyal éjjel*, sok gondolat kavargó a fejemben. Az elején, néhány oldal elolvasása után azt gondoltam, hogy ez egész jó, sőt, ahogy haladtam a történetben, egyre inkább az az érzés fogott el, hogy egyre jobb, legalább olyan jó, mint Kondor Vilmos. A regény felénél már elterveztem, hogyan fogom indítani a kritikát: azt a kérdést szerettem volna körüljárni, hogy egy olyan világban, ahol több nagyhatalomnak is nők állnak az élén (Angela Merkel, Theresa May, sőt néhány hónappal ezelőtt még úgy nézett ki, hogy az Amerikai Egyesült Államokat is egy nő fogja irányítani), hogyan fordulhat elő, hogy egy színvonalban Kondor Vilmossal megegyező női író nem tud érvényesülni; miért csak a sokadik regénye után veszik észre az emberek? Természetesen nemcsak a feminizmus oldaláról közelíthetjük meg a jelenséget, mindent

a kegyetlen könyvbiznisz nyakába varrva. Hogy mégsem így tettem, arra az a magyarázat, hogy a regénynek is van egyfajta feminista olvasata, még akkor is, ha a szerző ezt nem mondja ki. Értem én, hogy a magyar krimi- és thrillerirodalomban hiánycikknek számító női nyomozót akarta létrehozni a szerző – amit egyébként nagyon jól végre is hajt –, de a szabad idejében férfiakat verő önjelölt igazságosztót nehéz nem feministaként értelmezni.

1997 óta büntetik Magyarországon a családon belüli nemi erőszakot. Miért fontos ez számunkra? Pontosabban miért lehetne fontos? Azért, mert a könyvnek alapvetően lehetne egy társadalmilag fontos funkciója: felhívhatná a figyelmet a nők családon belüli bántalmazására. Ezt azonban nem teszi meg. Hogy miért nem? Például azért, mert elsősorban krimiként, vagy inkább thrillerként kell olvasnunk. (Ezért sem értem teljesen azt a lelkesedést, amellyel a különböző blogok fogadták a könyvet, kiemelve fontos funkcióját, hogy felhívja a figyelmet a családon belüli erőszakra.) E sorok írója sem vonja kétségbe, hogy a nők elleni erőszak fontos kérdés, és minden formája elítélendő. De ne magyarázzunk bele a könyvbe olyasmit, ami nincs benne. Ráadásul a főhős saját maga mondja el, hogyan vélekedik a témáról: „Ha picit is érdekelne a politikai korrektség vagy a társadalmi igazságosság – nem érdekel, ezek politikusok választási programjába való, jelentés nélküli szarságok –, akkor itt kéne megemlékezni a bántalmazó anyákról és feleségekről. De engem az a nő kéz érdekel, amelyik nem a gyöngébbre támad, hanem a nagyra és az erőse. A kéz, ami azzal fordul szembe, akit az élethossziglani szoktatás szerint csak dédelgetnie szabad.” (131) A főhősnő saját maga mondja ki, hogy a regény családon belüli erőszak-értelmezése tévút. Ha ehhez hozzáadjuk, hogy a regény ezen a téren nem fejlődik sehova, az író nem ad a családon belüli erőszak témájára megoldást, nem mutat utat – hacsak nem a főhősét, Méregzsákét, de

kétlem, hogy az követendő lenne –, akkor még egyértelműbbé válik, hogy ez a fajta értelmezés nem vezet sehová.

Folytatva e kritika első sorainak gondolatmenetét, azt kell mondanom, hogy a könyv felénél elszállt a varázs. A szerző megszokott, olcsó fogásokkal húzza az időt, vagyis tölti az oldalakat. Ez néha még elnézhető is lehetne, de amikor minden második fejezetet töltelékrészként olvasunk, akkor már kicsit sok. A fejezetek végénél jól felcsigázza az érdeklődésünket, aztán a következő fejezetben elmesél egy múltbéli történetet, amely akár fontos is lehetne, de az ilyen megoldások a regény felétől egészen a végéig megfigyelhetők. Egy másik (szerkesztésbeli?) probléma, hogy nem kapunk választ arra az egyszerű kérdésre, vajon Méregzsák miért nem hívja fel több mint száz oldalon keresztül a titokzatos nőt, aki a gyrososnál hagyta a telefonszámát – pontosabban az egyetlen elfogadható válasznak az tűnik, hogy így száz oldallal rövidebb lenne a könyv. Értem én, hogy a modern kütyük világa új kihívások elé állítja a regényírókat, de akkor azt nem értem, hogy miért kellett a telefonszamos szál a regényben. De a legérthetlenebb és legzavaróbb, hogy a regény elején megerősítik Méregzsák lakótársát, majd a történet közepe felé érve magát a főhőst is, hogy végül a könyv utolsó negyedében kiderüljön, mindez mégsem történt meg. Ez nem az a fajta írói kétely, amikor a szerző bizonytalanságban hagyja az olvasóját, mert az a fajta bizonytalanság jó – ebben az esetben pedig arról van szó, hogy át lettünk verve, de nagyon.

Vannak azért pozitívumok is, ilyen például a főhős alakja, aki hiába öntörvényű, antiszociális, erőszakos személy, mégis szerethető, akkor is azonosulni tudunk vele, amikor erkölcsileg kifogásolható tevékenységeket folytat. Konkrétan: olyan férfiakat ver félholtra (sőt, valakit meg is öl), akik nőket bántalmaznak. Valamiféle jellemfejlődésen megy keresztül, jóllehet biztosan ezt csak a regény következő részéből tudhatjuk meg. De akkor sem csodálkoznék, ha a szerző úgy elhúzná ezt a szálát, hogy majd csak a harmadikban vagy negyedikben menne végbe ez a fajta személyiségfejlődés. Baráth főhőséről eszünkbe juthat Laurell K. Hamilton megálmódott karaktere, Anita Blake, aki már félig meghódította a világot. De ha már párhuzamokról beszélünk, nem mehetünk el szó nélkül Lisbeth Salander mellett sem, akinek Steig Larsson főhősnőjére Méregzsák nemcsak jellemében hasonlít, de ő is a bokszot választotta kedvenc sportágának. Szóval, ha Méregzsák egy lemásolt figura is, de magyar kultúrkörnyezetben mindenképpen újdonság, és ami fontosabb, működő. Még akkor is, ha sokszor inkább valami természetfeletti lényhez hasonlít, akinek jóval nagyobb a fizikai fájdalomtűrő képessége, mint másoknak, és aki gyorsabban is gyógyul, mint mások – de hát mit tegyünk, ezek a főhősök már csak ilyenek.

Covaciu Norbert